

Dez anos de decreto de plurilingüismo. Os desafíos da lingua

REVISTAGALEGA
DE EDUCACIÓN
PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932

Páx. 12-16

Víctor F. Freixanes

Presidente da Real Academia Galega

secretaria@academia.gal

Seica unha década parece perspectiva dabondo para facer unha valoración da política lingüística que a Administración veu desenvolvendo no ámbito educativo, nos niveis de educación non universitaria fundamentalmente. Dende o Seminario de Sociolingüística da Real Academia Galega, ás veces en solitario, outras veces en colaboración con outras institucións, vimos realizando un seguimento miúdo das voltas que durante ese tempo deu a lingua nas escolas e nos centros de ensino medio. Nos cadros que se insiren constatamos realidades que non por sabidas (e repetidas) podemos ignorar. A sociedade

galega móvese na actualidade en dous idiomas (Figura 1): a lingua común do Estado (o castelán) e o galego, “lingua propia de Galicia”, segundo se recolle no Estatuto de Autonomía (artigo 5), lingua ata hai poucas décadas amplamente maioritaria, pero que arrastra un abaixamento histórico (diglosia) que cómpre equilibrar. Iso esixe un tratamento decidido (vontade de facer) no marco do que denominamos “política lingüística”, nun escenario que vai moito máis alá da escola.

Malia os avances históricos das últimas décadas na consideración e no prestixio do idioma,

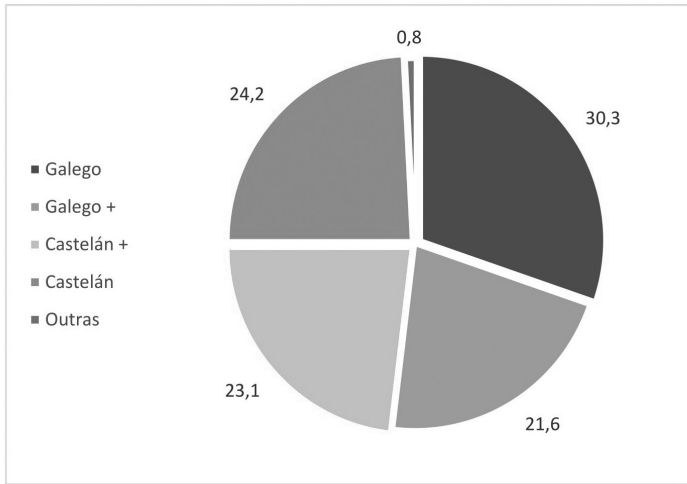

Figura 1. Lingua na que falan habitualmente os galegos e as galegas. Datos recollidos en 2018. Fonte: Instituto Galego de Estatística. Enquisa estrutural a fogares. Coñecemento e uso do galego (2018).

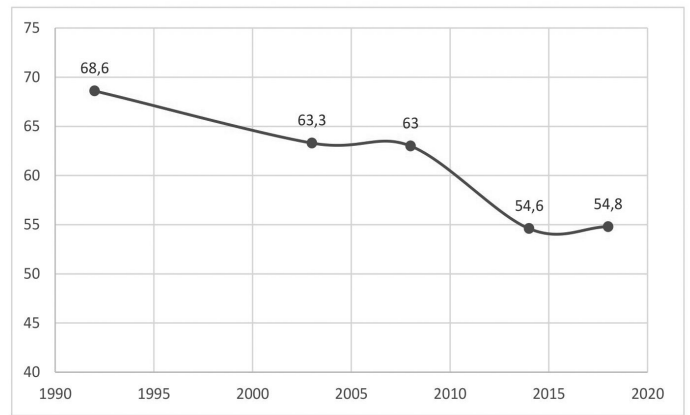

Figura 2. Evolución da porcentaxe de galegofalantes habituais entre 1992 e 2018. Fonte: Mapa Sociolingüístico de Galicia (1992) e IGE (2003, 2008, 2014 e 2018). Selección de maiores de 15 anos.

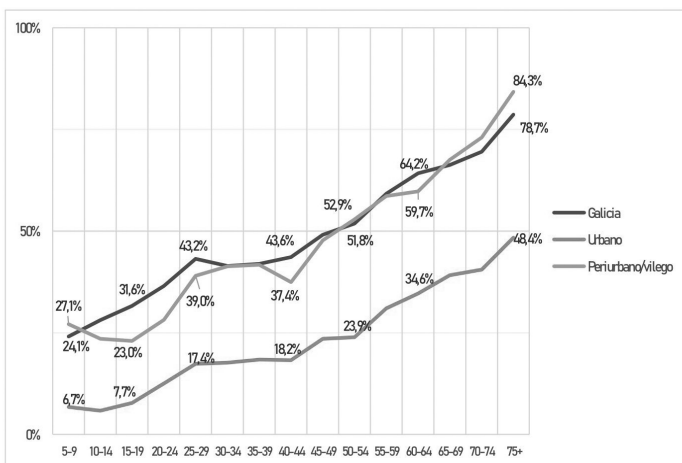

Figura 3. Evolución da porcentaxe de galegofalantes habituais segundo a idade. Contraste entre o contexto urbano e o vilago periurbano. Datos recollidos en 2018. Fonte: IGE (2018).

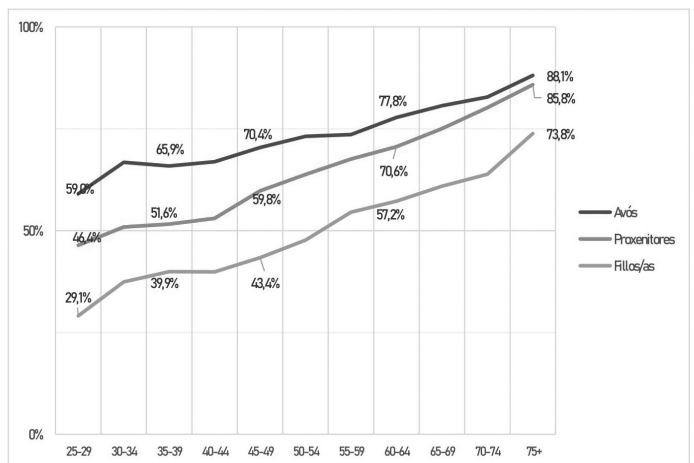

Figura 4. Ruptura da transmisión interxeracional. Presenza da lingua que lles falaban os avós e pais cando eran nenos e a lingua na que falan aos fillos/as segundo a idade. Selección de persoas con fillos/as. Datos recollidos en 2018.

que son avances obxectivos, a lingua galega segue estando nunha posición de equilibrio inestable que a mantén claramente en condicións de inferioridade respecto do castelán. Os devanceiros (as Irmandades da Fala, por exemplo, a principios do pasado século XX) falaban da escola como a gran solución para garantir o uso e o prestixio do idioma: o seu futuro. Mais os tempos mudaron moito dende aquela. Os cambios sociais, os movementos de poboación, a organización desta, as mudanzas nos procesos económicos, as modas, os hábitos de consumo transformaron radicalmente a realidade. Hoxe o galego gañou prestixio, certamente, mesmo consciencia lingüística e política da súa condición. Pero os riscos, que son desafíos, seguen demandando unha atención, unha programación estratéxica, unha vontade de actuación da que nestes momentos carecemos, ou que en calquera caso resulta insuficiente, ademais de desenfocada.

Cando afondamos nos indicadores lingüísticos, observamos os seguintes problemas para a lingua galega:

1. Retroceso no número de falantes (Figura 2). O despoboamento do rural é un factor, pero non o único. Os modelos urbanos e a cultura dominante (no lecer, nos medios de comunicación de masas, nas formas de acceso á información e o consumo etc.), conforman unha nova realidade non propicia para a afirmación e o uso da lingua, alén de ámbitos familiares ou sectores moi sensibilizados.
2. Descenso progresivo na porcentaxe de galegofalantes entre a xente máis nova, en parte como consecuencia do anterior, que é máis evidente nos núcleos socioeconómicos máis dinámicos (Figura 3).
3. Ruptura da transmisión interxeracional (Figura 4). Os pais e as nais non manteñen a lingua de continuidade familiar como noutros fixeran os avós e avoas.

Nos primeiros tempos da Autonomía, a Lei de Normalización Lingüística 3/1983, aprobada por unanimidade no Parlamento de Galicia, viñera chantar as bases dunha primeira planificación para a recuperación do idioma, seguindo o mandato estatutario; unha planificación que tiña como principal obxectivo a acción no ámbito educativo (aínda que non exclusivamente). Ao abeiro desta Lei creáronse institucións como o Centro Dramático Galego ou a Compañía de Radio Televisión de Galicia (1984) e promovéronse iniciativas no sector do funcionariado, nas industrias da comunicación e a cultura etc., que aínda que con moitas contradicións xurdían coa idea de construír un marco para regular usos, incluso estratexias de formación. Nos derradeiros anos da Administración Fraga iniciouse mesmo un proceso de posta ao día da devandita Lei de Normalización para afrontar novas necesidades, algo que a Xunta de Galicia avivou na práctica durante o chamado goberno bipartito (PSdG-PSOE/ BNG). Incluso no ano 2001 o goberno de España, presidido por José María Aznar, ratificara a Carta Europea das Linguas Rexionais e Minoritarias. Non deixaba de ser unha declaración teórica, por non dicir retórica, no marco europeo, mais era un avance obxectivo no

status do idioma e acaso unha posibilidade de entender doutra maneira unha política para as linguas todas do Estado.

Mais a realidade impuxo outra dinámica. Nas eleccións do 2009 á Xunta de Galicia desatouse unha campaña extraordinariamente agresiva contra a política lingüística da Administración PSdeG-BNG, que certamente promovera un avance obxectivo no proceso de uso e implementación do idioma no ámbito escolar (Decreto 121/2007), respectando as bases da devandita Lei de Normalización, mais potenciando as súas posibilidades. A manipulación da información chegou a tal extremo que un sector importante da sociedade acabou crendo o discurso de “imposición do galego” nas escolas, entre o funcionariado e nos ámbitos todos da actividade oficial. Ao chegar ao poder, o goberno do Partido Popular redactou o Decreto 79/2010, chamado do Plurilingüismo, recorrido por particulares e institucións mesmo ante instancias europeas (a Real Academia Galega perante o Tribunal Europeo de Dereitos Humanos en 2014, por exemplo) e iniciouse o que, cos datos na man, non podemos cualificar máis que de importante retroceso.

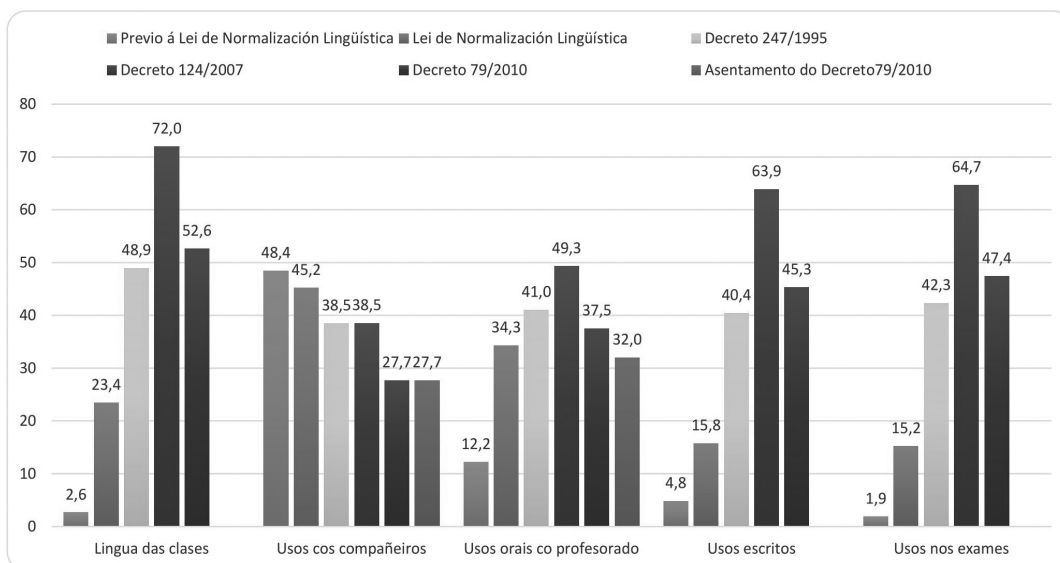
A cuestión de fondo é moi simple: a capacidade legal que un

país ten para defender o seu idioma e recuperalo historicamente. Na Figura 5 amosamos os usos e as capacidades da poboación escolar verbo da lingua segundo distintas etapas: desde os anos anteriores á Lei de Normalización Lingüística ata a actualidade.

Atendendo especificamente ao ámbito educativo non universitario, obsérvase neses gráficos como avanzaba o uso do idioma nas aulas, entre os compañeiros (espazos de socialización), co profesorado e competencias orais e escritas ata o Decreto 2007 (goberno PSdeG-BNG), e como diminúe a partir do Decreto do 79/2010. Son datos obxectivos, resultado de estudos de campo realizados en moitos casos pola propia RAG. A presenza, a práctica e as estratexias de avance da lingua galega nas escolas retrocederon nestes dez últimos anos.

Mais a cuestión de fondo, ollando cara ao futuro, é outra. Que política podemos deseñar (reclamar) para a lingua galega non só no ámbito escolar, que tamén, senón no conxunto dos factores que conforman a sociedade? As sociedades modernas son sociedades cada vez máis dinámicas, abertas, complexas, instaladas nunha realidade global que as integra, condiciona e transcende. Ademais das pre-

Figura 5. Lingua na escola. Presentación de prácticas lingüísticas segundo o decreto en vigor. Fonte: Mapa Sociolingüístico de Galicia (1992) e IGE (2003, 2014 e 2018). Non se presentan todos os datos do indicador “asentamento do Decreto 79/2010” por cambio no criterio na enquisa do IGE (2018) de onde procede a información.

ocupacións que apuntabamos máis arriba, podemos engadir novos puntos, que na nosa opinión consideramos decisivos e que son auténticos desafíos:

1. A socialización das novas xeracións, xa non na escola nin na familia, senón na cultura do lecer, as novas tecnoloxías, os medios de comunicación de masas etc.

2. A realidade da lingua galega nos espazos da globalización e as ofertas tecnolóxicas de comunicación na sociedade actual e, sobre todo, no inmediato futuro.

3. A necesidade dunha presenza activa do idioma no mundo da ciencia, a tecnoloxía e a economía.

Isto implica, inevitablemente, unha Nova Política Lingüística, que é o que aquí propoñemos: unha nova lectura da Lei de Normalización Lingüística conxunto os novos tempos, instalada nas dinámicas xerais do século XXI e capaz de propoñer, con intelixencia e xenerosidade, un gran pacto arredor do idioma (non só un pacto político, que tamén), con vontade de integrar a diversidade de axentes que actúan na sociedade. Como dixemos, houbo un tempo no que a escola era o primeiro ou principal centro de operacións. A primeira institución de socialización foi historicamente a familia, mais paseniñamente, de cincuenta ou sesenta anos para acá, a escola veu substituír ese ámbito familiar. Non só no que se refire á lingua, tamén noutros valores. Velaí a Figura 6.

Na escola hai que actuar. Mais a que nos referimos cando falamos da escola? Durante moito tempo descubríamos e xerarquizabamos o mundo (a primeira realidade) a través das relacións familiares. En parte segue sendo así, a responsabilidade familiar segue viva (tamén para a continuidade do idioma), pero o proceso vén moi condiciona-

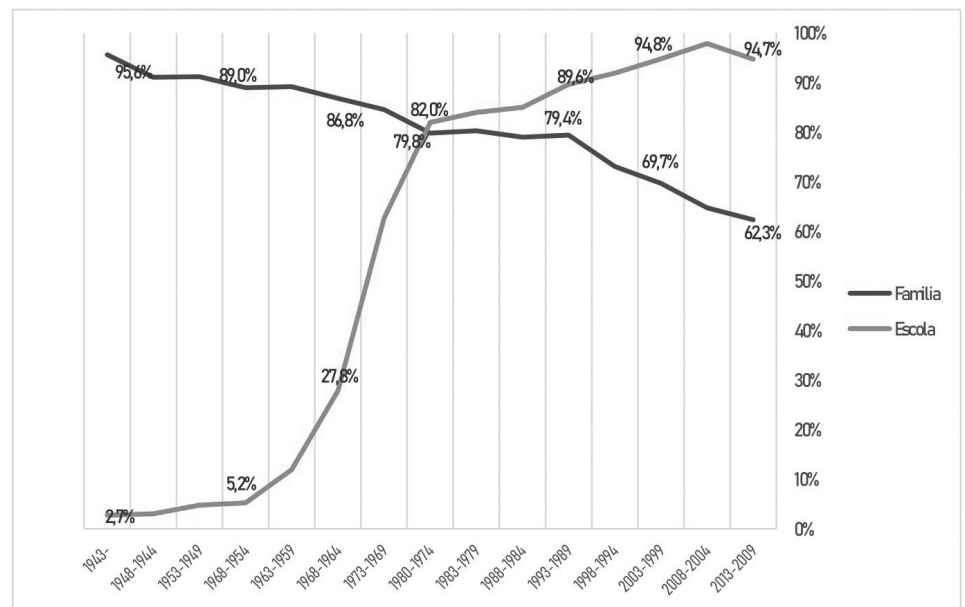

Figura 6. Medio de aprendizaxe do idioma galego segundo o ano de nacemento. Fonte: IGE (2018).

do por novos espazos de socialización aos que os nenos e as nenas se incorporan dende moito cedo e que están máis aló das aulas, aínda que no espazo escolar se materialicen e lexiten (a relación entre compañeiros). A Figura 6 salienta como, a partir da década dos anos 70 sobre todo, a escola empeza a ser o primeiro lugar de aprendizaxe do idioma, non a familia. O dato merece comentarios que non temos espazo para desenvolver. Apuntamos dúas ideas: a perda do peso familiar fronte á significación do ámbito escolar por unha banda, a transformación social que despraza o galego alén das familias e o institucionaliza nun discurso externo (o discurso educativo) por outra. Mais cunha apreciación a maiores: cada vez máis, no tocante ao uso do idioma, os nenos e as nenas incorporáanse activamente á práctica lingüística non tanto nas aulas, que tamén, como a través dos espazos de socialización extraescolares (recreos, actividades externas, contacto cos

compañeiros etc.) nos que comparten novas formas de coñecemento e integración no mundo (cinema, medios de comunicación de masas, redes sociais, videoxogos, deportes, espazos de lecer e de consumo etc.). É nestes espazos de socialización, alén do que suceda nas aulas, onde deberíamos actuar e sobre o que conviría reflexionar á hora de establecer novas pautas para unha política lingüística capaz de dar resposta a esta nova realidade.

Na Figura 7 presentamos un gráfico de consumos / usos do idioma galego nos medios de comunicación de masas. Nas estimacións que realizamos a través de equipos de estudo da Facultade de Ciencias da Comunicación da Universidade de Santiago de Compostela e do propio Seminario de Sociolingüística da Real Academia Galega, a oferta de galego nos medios de comunicación de masas tradicionais é moi baixa: apenas chega a un 2 ou 3 %, escanda-

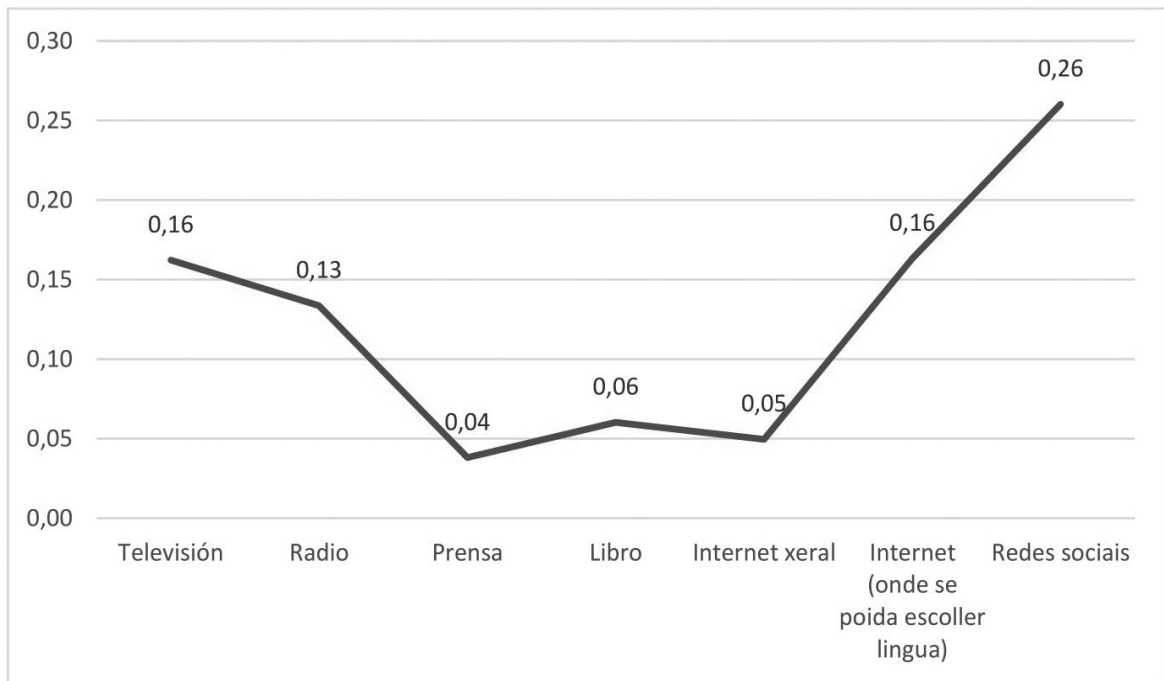

Figura 7. Uso do galego nos medios de comunicación (0-1). Fonte: Adaptación dos datos do IGE (2018)

losamente baixa se a comparamos coa porcentaxe de uso na poboación (Figura 1), e non contamos a oferta cada vez maior de produtos audiovisuais nas plataformas dixitais (series, documentais, cinema, deportes etc.). Tampouco consideramos a oferta de videoxogos, espectáculos e espazos de interactividade a través da Internet. O gráfico da Figura 7, centrado non nas ofertas senón no uso ou consumo social da lingua nos medios, amosa unha comparativa bastante ilustrativa dentro da escaseza de oferta, mais cun dato significativo: a presenza e consumos máis altos nos espazos dixitais e nas redes sociais fronte aos medios tradicionais.

Nesta liña de reflexión e actuación debemos traballar: a escola é unha parte do sistema, moi importante, igual que as familias, pero fortemente condicionada por outros ámbitos ou institucións extraordinariamente eficaces: a cultura de masas, a comunicación, o consumo, o

ocio, as novas formas de relación social etc., dende o cinema ás competicións deportivas, dende as redes sociais como Instagram, Facebook ou Twitter á publicidade. Cómpre, xa que logo, afrontar a realidade dende un novo pacto histórico que permita unha Nova Política Lingüística con capacidade e recursos (humanos, económicos, tecnolóxicos) para responder a estes desafíos. ■

- Instituto Galego de Estatística. IGE. (2003, 2008, 2014, 2018). *Enquisa de Condicións de Vida das Familias. Coñecemento e uso do galego. Ano 2013*. Dispoñible desde www.ige.eu

- Real Academia Galega (1993, 2004). *Mapa Sociolingüístico de Galicia*. A Coruña.